

De Missie Meeùs en de repatriëring van Bredanaars uit Frankrijk in de zomer van 1940*

door

SIERK PLANTINGA

Inleiding

De plotselinge evacuatie van de inwoners van Breda en omliggende plaatsen op 12 mei 1940 is al op vele manieren beschreven. ‘De Vlucht’, zoals deze welhaast traumatische gebeurtenis vaak wordt genoemd, is vanaf het begin af aan onderwerp geweest van persoonlijke getuigenissen en van meer analytisch getinte publicaties. Nog steeds, na ruim 65 jaar, verschijnen er met een zekere regelmaat nieuwe verhalen. Wie zou menen dat zo langzamerhand alles wel over ‘de Vlucht’ is gezegd en geschreven, bemerkt bij nadere beschouwing toch snel nog bestaande lacunes in de historiografie over deze periode.

Een toevallige archiefvondst, gedaan in het kader van een geheel ander historisch onderzoek, leverde een aantal gegevens op over de pogingen van een commissie om in de zomer van 1940 een groot aantal Bredase evacués uit Frankrijk weer terug naar huis te brengen.¹ Een zoektocht naar literatuur ter duiding van deze in een strafdosier van de naoorlogse Bijzondere Rechtspleging opgedoken commissie was niet erg succesvol. Verdere naspeuringen brachten een privé-archief van de hoofdrolspeler in deze commissie met een dagboek uit deze periode aan het licht. Daarmee kwamen zoveel nieuwe gegevens voorhanden dat een beschrijving van deze commissie, in de wandeling de Missie Meeùs geheten, in de bestaande lacune kan voorzien. In dit artikel ligt de aandacht meer op de organisatorische kant van deze Missie Meeùs; aan de persoonlijke belevenissen van de evacués is immers in de loop der jaren al veel aandacht besteed.

Joseph Meeùs

Joseph Marie François Meeùs (1902-1955) was vóór het uitbreken van de oorlog geen onbekende in Breda. Hij was de oprichter-eigenaar van het goed lopende verzekeringsbedrijf N.V. Meeùs Assurantiën in de stad en al sinds 1932 bestuurslid van de voetbalclub NAC waarvan hij in 1937 voorzitter werd.² Bovendien was hij door burgemeester B.W.Th. van Slobbe in februari 1938 gevraagd om voorzitter te worden van de Bredase Burgerwacht – een soort vrijwillige politie ter handhaving van de openbare orde in buitengewone omstandigheden – en deze te reorganiseren. Deze taak had hij met verve op zich genomen. Zijn reorganisatie van de Burgerwacht trok landelijk aandacht.³

1. Joseph Meeùs inspecteert in 1939 de Bredase burgerwacht.

Hoewel de regering het na de mobilisatie in 1939 niet nodig had geoordeeld Breda te plaatsen op de lijst van steden die mogelijkterwils geëvacueerd zouden moeten worden vanwege de verdediging van het Zuidfront van de Vesting Holland, had Van Slobbe, die eerder officier bij de Generale Staf was geweest en daardoor over de nodige militaire kennis en ervaring beschikte, toch plannen ontworpen voor de spreiding van de burgerbevolking voor het geval er in een oorlog bombardementen op de stad zouden plaatsvinden. Meeùs had hij benoemd tot 'Stadscommissaris afvoer burgerbevolking'; die kreeg hiermee de taak om – onder toezicht van de burgemeester – zelfstandig de spreiding van de bevolking voor te bereiden en zonedig uit te voeren.⁴

Daarnaast – of liever gezegd in de eerste plaats – was hij ook getrouwd en vader van drie kinderen. Al deze taken vergden veel energie, inzet en doorzettingsvermogen. Meeùs beschikte daarover. Zijn karaktereigenschappen stelden hem daartoe in staat, of, om de woorden te citeren waarmee hij na zijn overlijden werd herdacht bij NAC: 'Overall en op elk moment was Meeùs aanwezig, en dat wist men. Overall ook voelde men zijn ijzeren greep, want hij werkte en wanneer het nodig was, vocht hij voor NAC'.⁵

Het verhaal over de evacuatie op 12 mei 1940 en de terugkeer van het overgrote deel der Bredanaars in de daaropvolgende weken is bekend.⁶ Meeùs, die naar eigen zeggen als laatste die dag Breda had verlaten, keerde de volgende dag weer terug naar de stad toen hij had ontdekt dat de reden voor de evacuatie vervallen was door de ongedacht snelle opmars der Duitse troepen. Meeùs kreeg van de Duitse generaal Von Sponeck toestemming om de bevolking van Breda weer terug te laten keren. Hij

werd door Von Sponeck benoemd tot waarnemend burgemeester, tot ‘*kommissarischer Bürgermeister*’, en vormde samen met wethouder mr. E.L.H.M. van Mierlo, dr. H.J.L. Struijcken sr, en met bankdirecteur mr. G.E.F.M. van der Schriek een voorlopig gemeentebestuur. Wethouder mr. E.L.H.M. van Mierlo nam als loco-burgemeester de volgende dag de algemene leiding over tot aan de terugkeer van burgemeester Van Slobbe die nog tot 19 mei in Antwerpen verbleef bij een groot deel der Bredase uitgewekenen. Zij hadden tezamen tot taak om de stad als het ware weer ‘op te starten’ en de terugkeer van de bevolking in goede banen te leiden.

De nazorg van de evacuatie van Breda

In de weken daarna werden er allerlei activiteiten ontplooid ten behoeve van de Bredase evacués en overige Nederlandse vluchtelingen die weer naar hun woonplaatsen terugkeerden. Pakketten met levensmiddelen werden waar nodig verstrekt, onderdak en verder transport werden geregeld. Voor de Bredanaars die op een of andere manier waren getroffen door de oorlog, bijvoorbeeld door het ontbreken van huisvesting toen zij terugkeerden, werd het zogenaamde ‘Lenigingscomité voor Breda en omgeving’ opgericht. Voorzitter werd dr. H.J.L. Struijcken.

Het Lenigingscomité was tot stand gekomen na een oproep van het voorlopige gemeentebestuur aan inwoners, verenigingen en stichtingen te Breda om een centrale instantie te helpen vormen welke de noodzakelijke hulp zou organiseren en coördineren. Het Lenigingscomité kende diverse subcomités, voor het vaststellen en taxeren van materiële schade aan huizen, huisraad en aan bedrijven, voor het bijeenbrengen van de benodigde financiële middelen, voor tijdelijke huisvesting en voeding, voor het inzamelen en verschaffen van onmiddellijk benodigde kleding en huisraad en voor de registratie van vermiste personen. Van dit laatste subcomité, voor de registratie van vermiste personen, werd de bekende Bredase onderwijzer A.L.C. van Nijnanten voorzitter en deze verwierf zich daarmee ook een plaats in het bestuur van het Hoofdcmité.⁷

Meer duidelijkheid

Met de gestage terugkeer van de evacués werd steeds duidelijker dat de geëvacueerde Bredanaars niet alleen in Antwerpen terecht waren gekomen of ergens halverwege die plaats, maar ook in Zeeuws-Vlaanderen, verderop in België zoals te St. Niklaas, Gent en De Panne aan de kust, en zelfs in Frankrijk. De herinnering aan het gedrag van de Duitsers in België en Frankrijk tijdens de Eerste Wereldoorlog en de angst voor bombardementen zoals op Warschau en Rotterdam zorgden voor een onbeschrijfelijke chaos op de vluchtwegen naar het zuiden omdat uiteindelijk miljoenen personen vóór het strijdtoneel uit in een ‘*Grand Exode*’ wegvluchtten. Deze grote massa vluchtelingen werd door de snel oprukkende Duitse troepen vooruit gedreven en vaak ook ingehaald. Uiteindelijk bleken er daardoor Nederlandse vluchtelingen tot in Toulouse en Pau terecht te zijn gekomen.

De repatriëring van de evacués kreeg alle aandacht. Van Slobbe schatte op 21 mei dat er in Antwerpen nog zo’n 5000 Bredanaars op hun terugkeer wachtten. In sa-

menwerking met de Duitse *Ortskommandant* werden bussen van de Bredase busmaatschappij Monopol ingezet om hen daar op te halen. Ook deed Van Slobbe een beroep op de Etappen- en Verkeersdienst van de Generale Staf om te bezien of de evacués uit Antwerpen per trein teruggebracht konden worden. De reserve-kapitein F.J. Schellen die aangewezen werd om deze mogelijkheid te onderzoeken, concludeerde al snel dat geregeld treinverkeer tussen Antwerpen en Breda nog niet goed mogelijk was. Er kwamen wel nog steeds nieuwe evacués op onbekende tijden en met onbekende aantallen in Antwerpen aan, maar omdat de spoorbrug over het Albertkanaal was opgeblazen, zodat de evacués zich te voet naar een ver buiten de stad gelegen station zouden moeten begeven, wanneer er voor hen geen transport geregeld was. De inzet van de reeds functionerende pendeldienst met de bussen van Monopol leek voorsnog de beste oplossing. Besloten werd dat gemeentesecretaris mr. Ph.I.E. van Woensel en wethouder mr. A.A.M. Struijcken, die nog in Antwerpen waren gebleven om de opvang van de evacués te coördineren, op 1 juni terug zouden keren naar Breda en dat Schellen in Antwerpen zou blijven om vandaaruit de opsporing en opvang van Nederlandse vluchtelingen ter hand te nemen. Schellen kende de omgeving van Antwerpen goed omdat hij daar met zijn echtgenote woonde.⁸

Niet alleen Schellen probeerde vluchtelingen op te sporen en te repatriëren, er waren ook anderen daarmee bezig. Zo trok na overleg met Schellen de te Ekeren bij Antwerpen wonende Th. J.W. Bots vrijwillig een paar weken door België en Noord-Frankrijk op zoek naar Nederlandse burgers en militairen. Ook kreeg Schellen onverwachte ondersteuning van de Duitse *Sonderführer* Guse van het Duitse militaire hoofdkwartier in Den Haag. Guse was naar Antwerpen gestuurd om te assisteren bij het verzamelen en transporteren van Nederlanders. Omdat duidelijk was geworden dat er in België geen grote aantallen Bredanaars en overige Nederlanders meer te vinden waren, werd besloten de Bredase organisatie in Antwerpen met ingang van 15 juni op te heffen. Met het gemeentebestuur van Antwerpen werd afgesproken dat gezorgd zou worden voor de verzorging en doorzending van nog arriverende vluchtelingen, dat kleine aantallen per reguliere busdienst via Bergen op Zoom of Zundert doorgestuurd zouden worden, en dat grote aantallen met bussen van Monopol zouden worden opgehaald.⁹

Ook de Afdeling Breda van het Nederlandse Rode Kruis onder leiding van voorzitter mevrouw M.I.F. Prins-Waller beijverde zich vanaf 1 juni op verzoek van burgemeester Van Slobbe om met een tweetal Rode Kruisauto's zieke en gewonde burgers uit België op te halen. Toen half juni in een ziekenhuis te Brugge een aantal gewonde Nederlandse militairen was ontdekt, werd contact opgenomen met de Duitse *Generalarzt und leitender Sanitätsoffizier* dr. Wagner, de hoogste medische autoriteit van het bezettingsleger in Nederland. Deze verschaftte de medewerkers van de Afdeling Breda, waaronder de arts A.D.A. van Overeem en de helpster 1e klasse mevrouw L.H.M.A. Rouppe van der Voort-Ziegenhardt, de benodigde papieren om in België en Noord-Frankrijk naar gewonde Nederlandse militairen te zoeken en hen te repatriëren.¹⁰

Hoewel er steeds meer evacués in Breda terugkeerden, bleken er toch nog duizenden te ontbreken. Steeds sterker werd het vermoeden dat deze evacués verderop in Frankrijk terecht waren gekomen. Maar om hoeveel personen het ging en waar zij

zich bevonden was onbekend. De verbindingen waren, natuurlijk, verbroken; niet alleen die van het openbaar vervoer maar ook de post-, telefoon- en telegraafverbindingen. Dit gebrek aan contact zorgde in Breda en verder in Nederland bij de teruggekeerden en overige familie voor grote onrust en angst; zij wisten niet wat er met hun familie, vrienden en kennissen gebeurd was.¹¹ Alleen via de Rode Kruisambulances sijpelde er nieuws door: de medewerkers namen uit België en later ook uit Noord-Frankrijk veel brieven van Nederlanders mee om in Nederland te posten. Burgemeester Van Slobbe had na zijn terugkeer uit Antwerpen Meeüs benoemd tot een van zijn persoonlijke adviseurs. In één van de vergaderingen van deze club van adviseurs stelde Meeüs voor om een organisatie op te richten die ook deze mensen kon repatriëren. Van Slobbe riep de hulp in van de secretaris-generaal van het Ministerie van Binnenlandse Zaken; in zijn brief van 7 juni schreef hij dat er nog ongeveer 2000 personen ontbraken en op 12 juni schreef hij dat er nog ongeveer 1100 Bredanaars thuis moesten komen. Aan Meeüs droeg hij op om deze problematiek in Den Haag te gaan bespreken.¹² Grote en onoverkomelijke moeilijkheid hierbij was natuurlijk dat de oorlog nog niet was afgelopen. Er werd in Frankrijk nog steeds volop gevochten. Pas op 22 juni zou de Frans-Duitse wapenstilstand getekend worden en dit staakt-het-vuren werd op 25 juni van kracht. Dat was natuurlijk ook de belangrijkste reden waarom de evacués in het zuiden van Frankrijk tot dan toe niet konden terugkeren. Ze zouden door de linies van de strijdende partijen heen moeten trekken.

Na veel overleg kreeg Meeüs de toestemming van de secretarissen-generaal Frederiks en Snouck Hurgronje van de ministeries van Binnenlandse Zaken en van Buitenlandse Zaken om een missie naar Frankrijk te sturen en daar de repatriëring te organiseren. Deze 'Nederlandsche Missie tot repatriëring van Nederlandsche vluchtelingen uit Frankrijk' zou bestaan uit de voorzitter Meeüs en de leden H.A. van Dijk, medewerker bij het assurantiebedrijf van Meeüs en voetballer van NAC, A.L.C. van Nijnanten, onderwijzer en hoofd van de subsectie registratie vermiste personen van het Lenigingscomité, en de makelaar A.J.P. Maris. De 'Missie Meeüs' zou niet alleen op zoek gaan naar Bredase evacués, maar ook alle andere Nederlanders repatriëren die daarom vroegen.

Het akkoord van Frederiks en Snouck Hurgronje was echter nog niet voldoende. Ook van de Duitsers was toestemming en hulp nodig om deze operatie te laten slagen. Uiteindelijk verleende Seyss-Inquart zelf tijdens een kort bezoek van Meeüs aan hem zijn toestemming. Meeüs werd tijdens deze audiëntie vergezeld door de tolk van de Bredase *Ortskommandant*, de in Ginneken woonachtige Rijksduitser J.R. Bültena, vertegenwoordiger van de N.V. Persil. Seyss-Inquart keurde het plan van Meeüs goed en voegde aan de Missie enkele Duitsers toe omdat anders in Frankrijk niets bereikt zou kunnen worden. Dit alles was natuurlijk reeds tevoren met Binnenlandse Zaken, met Meeüs en met een medewerker van Seyss-Inquart bij het Rijkscommissariaat bedacht en doorgesproken.¹³ Toegevoegd aan de Missie werden de *Oberleutnant* bij de Duitse *Wehrmacht* O.L.J.L. von Tiedemann en de *SS-Hauptsturmführer* K.E. Damm met nog enkele personen in lagere rangen. Von Tiedemann was tweede man bij de hoofdafdeling *Volksaufklärung und Propaganda* bij *Generalkommissar zur Besonderen Verwendung* Schmidt en sinds 1932 lid van de NSDAP. Damm behoorde eveneens tot

de entourage van Seyss-Inquart; hij was sedert 1930 lid van de NSDAP, in 1932 in dienst getreden bij de SS in een administratieve functie en vanaf 1935 bij de SD in dezelfde functie en had ondermeer Salzburg als standplaats gehad.¹⁴ Door de toevoeging van Von Tiedemann van de Propaganda-afdeling aan de Missie lijkt het de bedoeling van de Duitsers geweest om politieke munt te slaan uit hun assistentie bij de repatriëring. De afdeling van Von Tiedemann was gedurende de gehele Missie naar Frankrijk het Duitse aanspreekpunt voor Meeùs. Aan Damm lijkt de functie van waakhond te zijn opgedragen; met hem zou Meeùs de meeste problemen krijgen.

De Missie Meeùs aan het werk

De Missie werd op 24 juni geïnstalleerd door secretaris-generaal Frederiks. Reeds de volgende dag was het vertrek naar Parijs gepland. Enkele dagen tevoren was een Bredenaar met zijn auto uit Bordeaux teruggekeerd; deze wist te vertellen dat een groot gedeelte van de Bredase vluchtelingen zich bevond in de omgeving van Bordeaux, Angers en Nantes. Daarmee was al een zoekrichting aangewezen voor de Missie. Op 25 juni werd door de Duitsers onverwacht nog een Nederlander aan de Missie toegevoegd, de Bredase kringleider van de N.S.B. J.D. de Ruijter. De Ruijter had zich eerder bij N.S.B.-kopstuk M.M. Rost van Tonningen verdienstelijk gemaakt door deze op 1 juni in Breda een grootse ontvangst te bereiden bij diens terugkeer uit Frankrijk waar hij met nog andere geïnterneerde N.S.B.-ers in de meidagen terecht was gekomen. De Ruijter was die 25^e juni om ongeveer 13.00 uur opgebeld door Rost van Tonningen die toen als verbindingsman tussen de 'Beweging' en het Rijkscommissariaat fungeerde 'met de vraag of ik bereid was denzelfden dag om circa 7 uur naar Parijs te vertrekken als verbindingsman tussen de Civiele Commissie onder leiding van den Heer Meeùs en een Commissie bestaande uit twee Duitse officieren, welke Commissies belast waren met de repatriëring van de naar Frankrijk en België geëvacueerde Bredanaars en andere Nederlanders. Op dit verzoek ben ik direct spontaan ingegaan.'¹⁵ Klaarblijkelijk rook ook Rost mogelijkheden tot propaganda voor zijn eigen club.

Zo vertrokken 's-avonds om kwart voor negen na nog een vergadering op het Bredase Stadhuis drie auto's met de leden van de Missie en met een aantal Duitsers waaronder Damm en Von Tiedemann. Von Tiedemann had zijn fotograaf Porsche meegenomen en K.A. Müller-Scherz, een Haagse bekende van hem. *Sonderführer* Schnock was de chauffeur voor Damm en De Ruijter. De volgende avond om zeven uur werd de bijna geheel verlaten stad Parijs bereikt: 'slechts Duitse troepen en Duitse auto's vormden het verkeer. Met een vaart van 75 à 80 Km. per uur reden we van de eene boulevard naar de andere'. Na de aanmelding bij de Parijse *Ortskommandantur* waar ook nog de nodige 'Ausweise' met behulp van Von Tiedemann voor de Nederlanders in orde werden gemaakt, werden de diverse hotels opgezocht (de Nederlanders logeerden in een ander hotel dan de Duitsers).¹⁶

De volgende ochtend 27 juni werd door de leden van de Missie Meeùs een bezoek gebracht aan het Nederlandse gezantschap. Dit bleek geheel verlaten op één consulaire ambtenaar na. De jonge aspirant vice-consul C. Haver Droeze had zich vrijwillig opgegeven om achter te blijven toen gezant jhr. J. Loudon op 9 juni het

vertrek van het personeel van het gezantschap en het consulaat-generaal had bevolen in verband met de nadering der Duitse troepen. Het gezantschap en het consulaat-generaal bevonden zich nu ten zuiden van de door de Duitsers opgelegde 'demarcatielijn' die het bezette Frankrijk scheidde van het zogenaamde 'vrije' Frankrijk, ook wel Vichy-Frankrijk geheten naar de plaats waar de regering van maarschalk Ph. Pétain zich gevestigd had.¹⁷

Haver Droeze zelf bleek over weinig gegevens van Nederlandse vluchtelingen te beschikken, maar hij verwees naar de Nederlandse Kamer van Koophandel aan de Boulevard Malesherbes 109 waar ook de *Association de secours pour les réfugiés néerlandais* was gevestigd. Deze *Association* was op 14 mei opgericht door een aantal Nederlanders waaronder consul-generaal dr. A. Sevenster om de in Parijs arriverende Nederlandse vluchtelingen te helpen met onderdak en voedsel. Hoewel veel Nederlandse vluchtelingen doorgetrokken waren naar het zuiden van Frankrijk, beschikte de *Association* toch over een groot kaartsysteem met namen. Niemand van het bestuur der *Association* was echter op dat moment aanwezig, ook zij waren uit Parijs vertrokken en bleken op een kasteeltje bij La Flèche te vertoeven. Wel werd een getal van 50.000 Nederlanders in Frankrijk genoemd. Elders werd een getal van 20.000 Nederlanders vermeld.

Von Tiedemann had ondertussen zijn licht opgestoken bij Duitse organisaties. Hem was te verstaan gegeven dat er in Frankrijk ongeveer 7 miljoen mensen op weg waren naar huis. De *Deutsche Nationalsozialistische Volkswohlfart* had daarom in Frankrijk 250 opvangcentra voor vluchtelingen ingericht. Daar konden volgens Von Tiedemann de Nederlandse evacués ook verzorgd en ondergebracht worden. In Versailles bij Parijs werd die middag zo'n opvangcentrum bezocht; er werden geen Nederlanders aangetroffen.¹⁸

In Parijs bleek dat er geen bussen gehuurd konden worden om vluchtelingen naar Nederland te repatriëren. Daarom werd besloten dat Van Nijnanten en Van Dijk met de Duitse *Sonderführer* Schnock terug zouden keren naar Breda om daar autobussen op te halen met evacuatiepakketten en met extra benzinevoorraden. Meeüs, Maris, Von Tiedemann en zijn fotograaf Porsche zouden verder doorreizen naar Bordeaux om daar poolshoogte te nemen. Via Chartres, Tours, Angoulême en Cognac bereikte men op 30 juni Bordeaux. Daar ging men op zoek naar de Nederlandse consul A.F.E. Mähler. Men liep daarbij de eerste Bredase vluchteling tegen het lijf. Deze wist te vertellen dat er in Bordeaux en omgeving zo'n 2000-3000 Nederlandse vluchtelingen waren. Mähler corrigeerde later deze cijfers. Volgens hem bedroeg het werkelijke aantal op dat moment zo'n 300 en bevonden er zich in Biarritz en Bayonne ook nogal wat vluchtelingen; bij de nadering van de Duitse troepen waren veel vluchtelingen naar het binnenland gevlucht en die bevonden zich nu in het onbezette gedeelte van Frankrijk. Hij vertelde dat de *Association* allerlei hulp en bijstand had geboden aan de aanwezige vluchtelingen en dat de bestuursleden na hun vertrek uit Parijs de vluchtelingen achterna waren gereisd teneinde hun taak te kunnen voortzetten.

Met Mähler werd afgesproken dat hij contact zou opnemen met de Nederlandse consul in Bayonne en zo mogelijk ook met consul-generaal Sevenster die op dat moment nog te Montauban was, om met hun hulp de Nederlandse vluchtelingen te lo-

kaliseren zodat deze spoedig naar Nederland gerepatriëerd zouden kunnen worden. Vluchtelingen in de omgeving van Toulouse en Tarbes zou men met behulp van advertenties in regionale kranten en via radio-oproepen trachten op te roepen zich bij de Nederlandse consulaten te melden. Mähler zou zich voor de vlotte voortgang bij de Duitse autoriteiten en bij de Franse *Préfecture de Police* in Bordeaux vervoegen om het vervoer naar Parijs te bespreken en te zorgen voor de juiste papieren. Nadat zo goede afspraken waren gemaakt, kon ook nog tijd besteed worden aan een voor Bordeaux bij uitstek toeristische attractie, de bezichtiging van de wijnkelders van de firma Eschenauer. Zij werden daar rondgeleid door allerlei kelders; de voorspelling was dat het jaar 1937 een goed wijnjaar zou worden en werd hun hoopvol meegeedeeld dat de Nederlandse vertegenwoordiging van de firma in Rotterdam zetelde.¹⁹

Op 2 juli werd door de groep Meeùs doorgereisd naar Nantes; op het Nederlandse consulaat daar bleek dat er in Nantes en omgeving zo'n 200 Nederlandse vluchtelingen waren, waaronder diverse Bredanaars. Er waren er overigens ook al veel per auto of fiets vertrokken. Met consul W.A.M. Asselbergs werd afgesproken dat Nederlandse vluchtelingen met Belgische konvooiën zouden kunnen meereizen richting Nederland: in Nantes en omgeving bevonden zich ongeveer 4500 gevluchte Belgen. Via Angers en Saumur ('welke stad bijzonder veel geleden heeft') werd er via Tours naar Blois gereden waar het kasteel bezocht werd. Op verzoek van de Duitsers werd vervolgens het beroemde kasteel van Chambord bekeken; een daar aanwezige conservator van het Louvre verzorgde een rondleiding voor de groep. Op 3 juli in de avond arriveerde de groep weer in Parijs (kilometerstand bij vertrek uit Parijs 34.570, bij aankomst 36.170). Daar trof men de groep Van Nijnanten aan die de vorige dag al met een tiental autobussen en een vrachtwagen met benzine en diesel uit Breda was gearriveerd. Van Nijnanten had bovendien reeds kennis gemaakt met leden van de *Association* en met hen en De Ruijter geluncht.²⁰

De problemen van Meeùs

Dat de Duitsers de repatriëring wilden gebruiken voor hun eigen *public relations* bleek uit het interne relletje dat ontstond na het bezoek van Van Nijnanten aan Breda. Klaarblijkelijk was door Von Tiedemann verordonneerd dat er geen mededelingen over de Missie aan de pers zouden worden gedaan dan alleen met zijn toestemming. Van Nijnanten nu had tijdens zijn korte verblijf in Breda vragen van journalisten over de ervaringen in Frankrijk en over de voortgang van de repatriëring beantwoord. Een artikel verscheen onder meer in het *Dagblad voor Noordbrabant en Zeeland* van 1 en 2 juli 1940. Wie dat artikel nu leest met hedendaagse ogen kan niet anders dan versteld staan over de commotie die het teweegbracht. Het stuk geeft op accurate wijze voorlichting over een onderwerp waaraan op dat moment zeer grote behoefte bestond in Breda en omstreken. Von Tiedemann toonde zich echter bijzonder gepikeerd over deze eigenmachtige actie van de energieke en wellicht ook wat eigenzinnige Van Nijnanten; het had er bovendien de schijn van dat Van Nijnanten zichzelf op de voorgrond had willen plaatsen, zo meende hij. Daar kwam verder nog bij dat Van Nijnanten in Parijs bij de *Association* De Ruijter een 'spion' en een 'landverrader' genoemd zou hebben en voor een aantal vluchtelingen een fel anti-Duitse toespraak

had gehouden. Voor Meeùs die het slagen van ‘zijn’ Missie als zijn belangrijkste taak zag, vormde dit alles een grote bedreiging voor het voortbestaan van de Missie. Hij kon zich geen conflict veroorloven met de toegevoegde Duitsers, en zeker niet met Von Tiedemann die vergeleken met Damm het meest coöperatief was van de twee. De incidenten bevestigden Meeùs bovendien in zijn al eerder gevormde mening dat Van Nijnanten niet geschikt was voor het lidmaatschap van de Missie. Waar Meeùs die mening op stoelde is mij niet bekend. Botsing van karakters, te weinig diplomatiek gedrag van Van Nijnanten, een combinatie? Het zou in ieder geval later die maand het einde betekenen van Van Nijnantens lidmaatschap van de Missie. Op 11 juli schreef Von Tiedeman vanuit Den Haag aan Meeùs:

Unter diesen Umständen darf ich nochmals betonen, dass ich ein weiteres Verbleiben des Herrn van Nynanten in der deutsch-holländischen Flüchtlingskommission für unangebracht halte und Herrn Carduck angewiesen habe, die weitere Aufenthaltsgenehmigung für Paris und Frankreich zu unterbinden.²¹

De samenwerking met de Association

Meeùs had meer problemen. Via Haver Droeze van het Gezantschap was Meeùs in contact gekomen met de *Association*. Deze kon de Missie veel werk besparen, met name ook in het niet-bezette gedeelte in Frankrijk. Maar Damm weigerde vooralsnog de *Association* te erkennen. En verzoeken van Meeùs om af te mogen reizen naar Vichy werden door Damm eveneens verboden, terwijl Meeùs aanwijzingen had gekregen dat nu juist in Vichy-Frankrijk nog zeer veel vluchtelingen terecht waren gekomen. Hij had ondertussen een redelijk inzicht gekregen in de verblijfplaatsen van de Nederlandse vluchtelingen in het bezette gedeelte van Frankrijk – de repatriëring van hen was een kwestie van organisatie en het sturen van autobussen – maar nu moest er verder gezocht worden in het onbezette gedeelte. Door de Duitse bezettingsmacht werd echter de demarcatie-grens streng bewaakt; het was zeer moeilijk om van onbezet naar bezet Frankrijk te komen.

Wel kwam op 8 juli het eerste bustransport met Nederlanders aan in Rambouillet, waar een verzamelcentrum van de *Volkswohlfahrt* was gevestigd. Het waren bussen die met Van Nijnanten op 2 juli vanuit Breda in Parijs gearriveerd waren en waarvan een vijftal richting Bordeaux was gestuurd. Een gedeelte van de Nederlanders werd meteen naar het Philips-gebouw in de avenue Montaigne vervoerd waar de zesde etage vrijgemaakt was voor Nederlandse vluchtelingen. De meesten van hen waren afkomstig uit Lessac bij Confolens in de Charente waar het Nederlandse consulaat-generaal begin juni het ‘kasteeltje’ Partoucie had gehuurd voor Nederlandse vluchtelingen. Op 10 juli vertrokken deze 118 Nederlanders, waaronder zo’n 30 Bredanaars, vanuit Parijs naar België en Nederland terug. Het eerste transport van repatrianten naar Nederland was een feit.²²

Op diezelfde 8^e juli meldde mevrouw Prins-Waller zich in Parijs bij Meeùs met een ambulance-auto voor vier patiënten; zij had eerst met Rode Kruis ambulances vanuit Breda in de regio Calais gewonde Nederlandse militairen opgespoord en naar Nederland overgebracht en was vervolgens via Beauvais in Parijs gearriveerd. Zij

werd vergezeld door twee artsen en een verpleegkundige en had vernomen dat er in Nantes nog gewonde Nederlanders waren die zij zou kunnen ophalen. Omdat er volgens Meeüs geen gewonden in Nantes en omgeving waren, keerde mevrouw Prins met haar gezelschap en één Parijse tbc-patiënt in de ambulance terug naar Breda.²³

De joodse vluchtelingen

Damm was juist in die dagen even terug naar Nederland geweest voor overleg en nadere instructies en verscheen op 10 juli in de avond weer in Parijs. De volgende ochtend werd door Damm met de leden van de Missie vergaderd. Damm deelde daar mee dat Meeüs in Den Haag verwacht werd bij secretaris-generaal Frederiks, en dat de Duitse autoriteiten contact zouden opnemen met de Fransen om er voor te zorgen dat alle Nederlandse vluchtelingen in het onbezette deel naar Parijs zouden worden overgebracht.

Omdat de repatriëring van de Belgen in de regio Nantes niet van de grond kwam (de Nederlanders zouden met hen mee terugkeren naar België en Nederland), was er een aantal bussen naar Nantes gestuurd om de Nederlanders op te halen. Deze kwamen op 12 juli 's-avonds aan in Rambouillet met 152 personen. Daar bleek dat de huisvesting allerberoerdest was. Er waren slechts 40 bedden, verder alleen strozakken op de grond, lakens en dekens ontbraken. Nogal wat vluchtelingen overnachtten in de bussen. Damm, die van iedere persoon de terugreis naar Nederland moest goedkeuren, deed vervolgens de schokkende mededeling dat de joodse vluchtelingen van dit transport, vijftien personen in totaal, niet mee terug naar Nederland mochten: zij dienden in Parijs achter te blijven. Na de controle van de namen op de in Nantes vervaardigde lijsten konden de bussen uiteindelijk in het begin van de middag richting Breda vertrekken. Een aparte vrachtauto vervoerde de bagage en de fietsen waarmee de vele vluchtelingen uiteindelijk in deze regio terecht waren gekomen. Volgens het na-oorlogse getuigenis van A.J.P. Maris heeft Meeüs over het verbod van Damm om joden te repatriëren een dermate grote woordenwisseling met Damm gekregen dat Maris vreesde dat ter plaatse de Missie opgeheven zou worden.²⁴

Onduidelijk is wie het bevel heeft gegeven om de Nederlandse joden te verbieden naar hun huizen in België en Nederland terug te keren. De positie van Damm was in het Duitse bestuursapparaat van te ondergeschikte aard om dit verbod zelf uit te kunnen vaardigen. Pas op 27 september 1940 vaardigde de *Chef der Militärverwaltung in Frankreich* een verordening uit waarbij het aan gevluchte joden verboden werd terug te keren naar de bezette zone van Frankrijk. Marrus en Paxton hebben erop gewezen dat de Duitse ambassadeur in Parijs Otto Abetz reeds op 20 augustus 1940 een aantal antisemitische maatregelen had voorgesteld waaronder deze. Maar al eerder werden joodse vluchtelingen die weer terug wilden keren naar het bezette gedeelte geweigerd. En in juli 1940 werden er 3000 joden door de Duitsers uit de Elzas verwijderd en naar het onbezette Frankrijk overgebracht. De 'ratio' van deze maatregel en ook van het verbod van Damm is hoogstwaarschijnlijk gelegen in het zich dan al concretiserende beleid om het gehele 'Duitse' territoir *judenrein* te maken.²⁵

Het lijkt er echter op dat het verbod van Damm niet lang werd gehandhaafd.

Het Dagboek maakt op 18 juli 1940 melding van het besluit om de joden die achtergebleven waren de volgende dag naar Breda te laten meereizen. En op 21 juli staat genoteerd: “De Joden kunnen thans weer meeryden, maar moeten in België uitstappen. Nederlandsche Joden waren niet aanwezig” (bedoeld is: uit Nederland afkomstige Joden, SP). Vermoedelijk werd geredeneerd dat het hier Nederlandse joden uit België en Nederland betrof die al in de bezette zone van Frankrijk verbleven en derhalve strikt formeel de demarcatielijn niet hoefden te passeren. Want even later, in augustus 1940 bij de repatriëring vanuit het niet-bezette gedeelte, werd dit verbod wel degelijk weer gehanteerd: “Aangeteekend zij, dat de terugkeer van personen van Israelitischen godsdienst niet meer door de Duitse autoriteiten wordt toegestaan”, schreef de gezant vanuit Vichy op 6 augustus 1940 aan de Nederlandse evacu  J.A. Merens in Brive. Soortgelijke mededelingen werden ook aan andere Nederlanders gedaan. Gezant en consuls in het niet-bezette gedeelte hielden zich aan deze voorschriften, althans op papier. Mee  verklaarde na de bevrijding dat hij de namen van de joden die terug wilden keren liet veranderen op de transportlijsten: “Wanneer een jood, die Cohen heette erop stond terug te worden gevoerd, veranderde ik zijn naam in Colen, enz., daar de lijsten bij de controle door de S.S. in Parijs zorgvuldig werden nagezien”.²⁶

Ondertussen vonden nu met regelmaat de transporten naar België en Nederland plaats van de vluchtelingen uit het bezette gedeelte van Frankrijk. Royan, Saintes en Bordeaux waren plaatsen vanwaar enkele honderden Nederlanders werden afgevoerd naar Parijs en vervolgens naar Breda. Mee  vertrok voor enkele dagen naar Nederland voor overleg met burgemeester Van Slobbe. Thuis in Breda werd hij benaderd door kapitein R.A. Hueting van de inlichtingendienst bij de Generale Staf (GS-III). Hueting vroeg hem om te willen optreden als koerier voor de voormalige GS-III en uit te willen zoeken waar de majoor J.C.J. baron Brantsen in Parijs verbleef. Brantsen was daags voor de inval der Duitsers in het geheim naar Parijs gestuurd door generaal Winkelman om als liaison te fungeren en de Franse opperbevelhebber generaal Weygand te waarschuwen voor een mogelijke Duitse inval. Mee  wist, eenmaal terug in Parijs, Brantsen te vinden, waardoor er volgens Mee  en ook Haver Droeze op dat moment een directe lijn ontstond tussen GS-III, Parijs (Haver Droeze en Brantsen) en via de telefoon met Vichy en vandaaruit met de regering in Londen. Mee  heeft bij een volgende gelegenheid zo microfilms van Duitse plannen voor een invasie van Engeland kunnen doorsluizen. Mee  wist op verzoek van Brantsen uit diens woning in Breda een koffer met allerlei militaire paperassen van Brantsen uit diens huis te smokkelen en deze de gehele oorlog door bij hem thuis te verbergen; Brantsen had deze papieren door zijn overhaaste vertrek naar Parijs thuis niet kunnen wegwerken. Brantsen bleef tot aan zijn arrestatie in juli 1944 actief in het Nederlandse verzet in Frankrijk. Hij speelde in Parijs een belangrijke rol in de Dutch-Paris organisatie van Jean Weidner, welke vele Nederlanders en geallieerde piloten door Frankrijk naar Zwitserland of naar Spanje wist te brengen.²⁷

De repatriëring uit Zuid-Frankrijk

Na zijn terugkeer uit Breda op 19 juli 1940 meende Mee  dat vanaf dat mo-

ment de repatriëring van de Nederlandse vluchtelingen uit het onbezette gedeelte van Frankrijk serieus aangepakt moest worden. Al in juni was de hulpverlening in het onbezette gedeelte reeds op gang gekomen. De Nederlandse consulaten waren intact gebleven; bovendien verbleven daar zowel de gezant als de consul-generaal. Sevenster was bovendien ook nog voorzitter van de *Association* en kon derhalve vanuit meerdere posities steun verlenen aan de vluchtelingen. Ook in Londen bij de Nederlandse regering was het bericht over de evacuatie van Breda doorgedrongen; men schatte daar dat er in het zuiden van Frankrijk zo'n 50 000 Nederlandse vluchtelingen verbleven, voornamelijk bestaande uit Bredanaars. Daarom werd de diplomaat jhr. mr. H.F.L.K. van Vredenburg vanuit Londen naar Frankrijk gestuurd om de hulp aan deze landgenoten te organiseren.

Zo was er in de omgeving van Toulouse een opvangcentrum ingericht en ook het hier al eerder vermelde château Partoucie te Lessac in de Charente was gehuurd voor vluchtelingen door consulaat-generaal en *Association*. Van Vredenburg coördineerde in de chaos van de werkelijk miljoenen vluchtelingen in het zuiden van Frankrijk zo goed en kwaad als hij kon. De in Parijs achtergebleven vice-consul Haver Droeze en de in Parijs woonachtige penningmeester van de *Association* J.G. van

2. In het Nederlandsch vluchtelingenkamp op het Kasteel de Partoucie te Lessac. Op het bordes van het kasteel doet de commissie mededeling, omtrent de plannen voor het terugbrengen van de bewoners naar het vaderland.

KENNISGEVING

Hollanders die zich in het onbezette gebied van Frankrijk bevinden en die naar Holland wenschen terug te keeren worden verzocht zich onmiddellijk na publicatie van deze kennisgeving te melden bij Nederlandsche Consulaat waaronder hun verblijfplaats ressorteert, met een verzoek om naar Nederland te worden teruggebracht.

Het verzoek moet behelzen, voor ieder lid der familie afzonderlijk, naam en voornamen, datum en plaats van geboorte, woonplaats en adres in het land hunner inwoning. De Consulaten zullen nadere bijzonderheden meedeelen over de wijze waarop de terugreis zal plaats hebben.

Aan de Nederlandsche vluchtelingen wordt in hun eigen belang aangeraden, het Nederlandsche Consulaat, waar zij zulk een verzoek hebben ingediend, onmiddellijk in kennis te stellen van iedere verandering van woonplaats.

AVIS

Les Hollandais qui se trouvent en territoire français non-occupé et qui sont désireux de retourner en Hollande, sont priés d'adresser une demande de rapatriement au consulat néerlandais de leur région, dès la publication de la présente communication.

Cette demande devra spécifier le nom de famille, prénoms, date et lieu de naissance, adresse et lieu de leur domicile habituel, pour chacun des membres de la famille. Le Consulat donnera de plus amples renseignements au sujet de la date de leur transport de retour.

Il est expressément recommandé aux réfugiés hollandais qui se trouvent en territoire français non occupé de faire connaître au Consulat néerlandais de leur région, tout changement de résidence quand ils auront sollicité leur rapatriement.

3. In het niet-bezette gedeelte van Frankrijk verspreide affiche.

Waveren wisten begin juli vanuit Parijs tot Sevenster in Montauban door te dringen en overlegden met hem over de opvang en ook de repatriëring van de Nederlanders. Door hen maar ook door het al eerder genoemde verslag van de consul Mähler uit Bordeaux werden Sevenster en Van Vredenburg in kennis gesteld van de pogingen

van de Missie Meeùs om in samenwerking met de *Association* de Nederlanders weer terug naar huis te laten keren. De eerst wat wantrouwende Sevenster kreeg van een andere Nederlander te horen 'dat de Heeren Meeus en Maris bekende ingezetenen uit die stad zijn van onverdacht gehalte'. Sevenster vroeg en kreeg vanuit Londen toestemming om met de Nederlandse consuls, de *Association* en de Missie Meeùs de terugkeer te bevorderen van hen die naar Nederland terug wilden keren. Wie niet wilde, hoefde niet. De Franse regering in Vichy had reeds aan gezant Loudon toegezegd dat de Nederlandse vluchtelingen voorlopig in Frankrijk konden blijven mits zij niet ten laste van de Franse Staat zouden komen. Financiële steun, zo schreef Sevenster, zou door de Nederlandse regering verleend moeten worden.

Mähler ondertussen had op verzoek van de Missie de overige consulaten bericht over de mogelijkheid tot repatriëring en hen gevraagd Nederlanders in hun ressort zo veel mogelijk op te sporen, te tellen en lijsten met namen en adressen aan te leggen zodat er een overzicht zou ontstaan van de aantallen te repatriëren personen. Er zouden bovendien via kranten en radio oproepen aan Nederlanders geplaatst worden om zich aan te melden. De communicatie was in die periode nog zeer problematisch. Zo was pas door een telegram uit Joegoslavië in Breda de verblijfplaats bekend geworden van "de meisjes van Bouvigne", een groep van 72 meisjes die op kasteel Bouvigne een opleiding tot dienstbode volgden met hun elf begeleidsters en catechisten.²⁸ Deze laatste groep had aan collega's in Ljubljana getelegrafeerd met het verzoek om de directie van Bouvigne in kennis te stellen van hun verblijf in Tressan d'Hérault.

Er was overigens nog steeds geen toestemming, noch van de Duitsers noch van de Fransen, om met bussen de demarcatielijn te passeren. Er werd daarom ook gedacht aan de mogelijkheid om de Nederlanders in Montauban en vervolgens te Bordeaux te verzamelen en hen vandaar uit naar Parijs te brengen. Besprekingen in Parijs met de Franse prefect Marlier, verantwoordelijk voor de *Service central des réfugiés*, leidden op 23 juli tot de Franse toestemming om de Nederlanders vanuit het onbezette gedeelte naar het bezette gedeelte te vervoeren.²⁹

Op 20 juli ondernam mevrouw Prins-Waller van de Bredase Rode Kruisafdeling een nieuwe reis naar Frankrijk met haar twee ambulance-auto's en een ploeg medisch personeel. Zij hoopte hiermee gewonde en zieke Nederlanders in Frankrijk te kunnen opsporen en te repatriëren. Zij werd in haar opzet gesteund door het Hoofdbestuur van het Rode Kruis doch er had geen enkel overleg of coördinatie met de Missie Meeùs en de Duitse begeleiders plaats gevonden. Omdat er echter geen arts beschikbaar was voor deze reis, had zij een beroep gedaan op een Leidse student, de uit Ginneken afkomstige kandidaat in de medicijnen W. van Bork. Op zijn verzoek had zij ook een zekere L.K. Wegener meegenomen naar Parijs. Wegener had als opdracht, zo had hij mevrouw Prins verteld, om de nog in Frankrijk verblijvende Nederlandse militairen op te sporen en hun namen en adressen door te geven aan het Algemeen Informatie Bureau van de Nederlandse Generale Staf. Hij werd vrijwel vanaf het begin tijdens zijn verblijf te Parijs gewantrouwd omdat hij poogde op de burelen van de *Association* en de Missie Meeùs allerlei paperassen en dossiers heimelijk in te zien. Hij gold bij Meeùs en de zijnen en ook bij leden van de medische groep van mevrouw Prins als 'landverrader' of tenminste als zeer verdacht. "Omstreeks

dien tijd was als dwarskijker in Parijs neergezet de heer Wegener. Zelf wisten wij beter, maar hij deed zich bij de Nederlandsche instanties als zeer anti-Duitsch voor”, schreef Meeüs na de bevrijding. Samen met Rode Kruismedewerkster mevrouw L.H.M.A. Rouppe van der Voort-Ziegenhardt wist Meeüs een grote lijst met namen van militairen die naar Engeland waren ontkomen uit de auto van Wegener te ontvreemden. Wegener zou later in augustus en september nog voor veel opwinding zorgen en bovendien door zijn vriendschappelijke relatie met Damm het illegale vertrek van de militaire attaché in Frankrijk en zijn medewerkers via Spanje naar Engeland weten te verhinderen.

De ambulancetocht naar het zuiden van Frankrijk leverde verder niet veel op; enkele personen, waaronder een hoogzwangere vrouw werden mee teruggenomen naar Breda waar men op 1 augustus weer aankwam. Zowel Damm als Meeüs vonden de hulp van mevrouw Prins-Waller met haar équipe overbodig. Damm had op instigatie van Meeüs bij zijn meest recente bezoek aan Nederland al laten weten dat zij een volgende keer teruggestuurd zou worden en dat haar papieren dan ingenomen zouden worden. Damm en Meeüs vonden beiden dat zij geen goede representant was voor het Nederlandse Rode Kruis bijvoorbeeld omdat zij een tweeëntwintigjarige medisch student als arts liet functioneren. De groep van mevrouw Prins kon als Rode Kruishulp niet serieus worden genomen, maar “Een officiële ambulance gezonden door het Nederlandse Rode Kruis zou hartelijk welkom worden geheten”, werd door Meeüs toegezegd.³⁰

Verbeterde informatie

Door de regelmatige transporten met de bussen van de B.B.A. en van Monopol en de opsporingsactiviteiten in de onbezette zone kwamen er ook steeds meer gegevens vrij over de zich in het zuiden bevindende Nederlanders. Het *Dagblad voor Noordbrabant en Zeeland* kon op vrijdag 26 juli een grote lijst publiceren met de namen van personen die zich in onder andere te Toulouse, Montauban, Montpellier en nog diverse andere steden bevonden. Op de dagelijkse bespreking met Damm en diens medewerkers van 5 augustus overhandigde Meeüs aan Damm het laissez passer voor het vrije in- en uitrijden in het onbezette gedeelte van Frankrijk voor de chauffeurs met hun bussen, de verplichte Franse reserve-chauffeurs en voor de begeleiders van de *Association*. De Franse prefect Marlier had daarvoor gezorgd. Het wachten was nu op de Duitse toestemming, zo werd Damm door Meeüs te verstaan gegeven. Meeüs drong aan op grote spoed, ook al omdat Marlier alles al met zijn Duitse tegenvoeters had besproken en tot overeenstemming was gekomen. Bovendien werkte iedereen van de Missie Meeüs en van de *Association* vrijwillig mee en miste daardoor zijn normale inkomsten. Damm meende echter dat hij eerst nog de toestemming diende te verkrijgen van ‘regeringspresident’ Von Pfeffer, de *counterpart* van Marlier bij het Duitse hoofdkwartier in Parijs. Een gesprek tussen de beide Duitsers was de volgende dag voorzien. Een incident gooide vervolgens het schema volkomen in de war. Op 6 augustus bleek dat de vorige dag een bus met vluchtelingen uit Bordeaux zonder de gebruikelijke screening en goedkeuring van Damm in Parijs meteen was doorgereden naar Breda. Meeüs werd door Damm hiervoor verantwoordelijk gehou-

den, en het vertrouwen van Damm in Meeùs was ernstig geschokt, zo liet Damm weten. Hij eiste op korte termijn volledige opheldering over het gebeurde en weigerde verder te praten met Meeùs. Al gauw bleek dat een overrijverige Duitse luitenant bij het opvangcentrum verantwoordelijk was voor het gebeurde. Deze had de buschauffeur opdracht gegeven meteen door te rijden naar Breda. In een uitvoerige brief door Meeùs aan Damm van diezelfde 6 augustus werd alles uiteengezet. Meeùs achtte zich niet verantwoordelijk voor de gang van zaken, hij had immers geen enkele zeggenschap over Duitse militairen. Uiteindelijk besloot Damm op 8 augustus de zaak verder te laten rusten totdat de betrokken chauffeur weer in Parijs zou zijn gearriveerd. Van Waveren van de *Association* kreeg na verdere onderhandelingen van Damm toestemming het onbezette gebied te betreden, Meeùs echter niet. En zo vertrok er uiteindelijk op zondag 11 augustus het eerste konvooi autobussen naar het onbezette Montpellier en Sète om de daar verzamelde Nederlanders op te halen en keerde vervolgens via Lyon weer terug naar Parijs. Dat het zo lang moest duren voordat dit eerste konvooi kon vertrekken, lag ook aan de bestuurlijke chaos die de nieuwe demarcatielijn met zich mee had gebracht en aan de steeds wisselende regels en maatregelen die het Duitse militaire bestuur hanteerde met betrekking tot die demarcatielijn. Na het gebruikelijke antecedentenonderzoek te Parijs arriveerden de bussen op 17 augustus 's-avonds in Breda, met de 'meisjes van Bouvigne'. Tot aan deze eerste repatriëringstocht naar het onbezette gedeelte, waren er in een negental bustransporten al 1012 Nederlanders naar België en Nederland gerepatriëerd.³¹

Onderlinge spanningen

Op 12 augustus dook L.K. Wegener weer op bij Meeùs en verzocht hem dringend een gesprek met Damm te arrangeren. Wegener wilde weer naar onbezett Frankrijk. Tevoren was al afgesproken dat Damm hem dat niet zou toestaan. Maar na een tête-à-tête van ongeveer 20 minuten tussen Damm en Wegener kreeg deze toch de vereiste toestemming van Damm. Tot veler verbazing verscheen de dag daarna mevrouw Prins weer in Parijs met een Rode Kruiséquipe, nu met de arts A.D.A. van Overeem die al eerder deel had uitgemaakt van haar ambulancegroep naar België en Noord-Frankrijk. Tussen Meeùs en mevrouw Prins-Waller ontstond vervolgens een grote frictie; mevrouw Prins-Waller weigerde Meeùs een hand te geven omdat deze haar in Nederland bij de Voorzitter van het Rode Kruis en bij burgemeester Van Slobbe zou hebben zwart gemaakt. In een vergadering later op de dag in aanwezigheid van Damm werd de ruzie uiteindelijk formeel bijgelegd: gewezen werd "op het groote belang, dat alle Nederlanders thans één zijn". Eerst nog ondervroeg Damm de dames Prins-Waller en Rouppe van de Voort-Ziegenhardt en de heer Van Overeem uitgebreid over de reden van hun komst naar Parijs en hun opdrachtgever, en hun eerdere activiteiten in Frankrijk. Daaruit bleek dat de Bredase ambulance vernomen had dat er zieken in de buurt van Montauban waren en deze personen wilde ophalen. Maar eerder al had mevrouw Prins-Waller zonder voorkennis en goedkeuring van Damm een aantal Nederlanders uit Frankrijk terug gebracht naar Breda en zo de instructies van Damm geschonden. Bovendien had zij bij gebrek aan gewonden en zieken ook gezonde vluchtelingen meegenomen. Voor Meeùs was dit alles nu juist een

reden om niet met mevrouw Prins-Waller samen te willen werken. Door haar onafhankelijke gedrag en haar weigering zich te voegen naar de wensen van Damm en van Meeùs zou zij het doel van de Missie, de repatriëring, in gevaar brengen. De arts Van Overeem verklaarde echter dat hij nu de leider van de ambulance was in plaats van mevrouw Prins-Waller en dat de genoemde problemen in de toekomst niet meer te verwachten waren omdat hij volstrekt bereid was volgens de instructies van de Nederlandse Missie te gaan werken. Hij vroeg vervolgens om de Ambulance te erkennen en toe te staan de zieken bij Montauban op te halen. Hierop kreeg hij de toestemming van Damm met dien verstande dat besloten werd om eerst de inventarisatie van de zieken die op dat moment gehouden werd af te wachten, zodat zowel het aantal zieken als hun verblijfplaatsen bekend zouden zijn. Het was duidelijk dat met Van Overeem de Bredase Ambulance een soepeler teamspeler als leider had gekregen. In een gesprek tussen Van Overeem en Meeùs de volgende ochtend verklaarde Van Overeem dat hij het zeer moeilijk vond om met mevrouw Prins-Waller samen te werken, maar dat hij niet om haar heen kon. Hij beklagde zich ook over de houding van het Hoofdbestuur van het Rode Kruis in Den Haag dat volgens hem “vanaf het begin van den oorlog niets meer heeft gedaan”. Van Overeem had veel eigen geld moeten voorschieten tijdens de Rode Kruismissies met mevrouw Prins en daarvan nog steeds niets terug ontvangen. In dat gesprek werden verder ook uitgebreid de suspecte activiteiten van Wegener besproken.³²

De repatriëring komt goed op gang

Terwijl de repatriëring van de Nederlanders uit het onbezette Frankrijk eindelijk op gang begon te komen - op 16 augustus kwam er een telegram uit Toulouse in Parijs met het verzoek om 12 bussen naar die stad te sturen om de daar verzamelde vluchtelingen op te halen - vertrok Meeùs de volgende dag weer naar Breda, ook om privé-zaken te regelen. In Breda ervoer hij dat het Hoofdbestuur van het Rode Kruis pogingen had gedaan bij de Duitsers om een eigen ambulance onder hun eigen verantwoordelijkheid naar Zuid-Frankrijk te mogen sturen, maar dat die poging was mislukt. Ook Van Slobbe had in een brief aan Seyss-Inquart aangedrongen op de assistentie van het Rode Kruis te Den Haag voor het vervoer van zieken en gewonden. Daarom volgde er op 21 augustus een vergadering bij burgemeester Van Slobbe met Meeùs en de 1^e ondervoorzitter van het Rode Kruis W.J. baron van Lynden. Aangezien mevrouw Prins recent in Parijs tegenover Meeùs verklaard had dat zij niet in staat was met de Afdeling Breda een beter uitgeruste ambulance uit te zenden en te financieren en omdat Meeùs er veel aan gelegen was dat de zieken uit Zuid-Frankrijk met een professioneler uitgeruste ambulance dan die van de Afdeling Breda zouden worden gerepatriëerd, werd overeengekomen dat het Hoofdbestuur een tweetal tot ambulances omgebouwde autobussen naar Frankrijk zou sturen om gewonde en zieke Nederlanders op te halen. De arts A.D.A. van Overeem zou de leiding over deze ambulances krijgen: “Hij is met uitsluiting van andere personen aangesteld en heeft als zoodanig de instructies te volgen die hem volgens het Comité Meeùs worden verstrekt”. De kosten van deze ambulances konden door het Rode Kruis gedeclareerd worden bij de Missie Meeùs (de gemeente Breda), voorzover zij

het budget van het Rode Kruis te boven gingen. De gemeente Breda kon de kosten bij het ministerie van Binnenlandse Zaken declareren. Om de Duitse goedkeuring voor deze plannen te krijgen, introduceerde Meeùs de volgende dag Van Lynden bij Von Tiedemann in Den Haag. Deze ging volledig akkoord met de voorgelegde opzet. Omdat Meeùs in de loop van de ochtend van die dag had vernomen dat mevrouw Prins de volgende dag vanuit Breda weer naar Frankrijk zou vertrekken met haar ambulance, stuurde het Hoofdbestuur hangende de onderhandelingen met Von Tiedemann haar een telegram met het dringende verzoek haar bemoeienissen met de repatriëring in het belang van het Nederlandse Rode Kruis te staken. Dat kwam hard aan in Breda en werd door het afdelingsbestuur ervaren als een regelrechte motie van wantrouwen. De secretaris van de afdeling en tevens echtgenoot van de voorzitter, generaal b.d. C.A. Prins, protesteerde meteen tegen dit telegram. Ook de overige bestuursleden, dus het voltallige bestuur van de Afdeling Breda protesteerden in een brief aan het Hoofdbestuur tegen het feit dat de initiatiefneemster van het ziekenvervoer “bij de uitbreiding der organisatie” niet meer mee mocht doen. In een uitgebreide brief van 26 augustus aan secretaris C.A. Prins poogde Van Lynden uit te leggen wat de achtergrond van het telegram was geweest. Voor de ambulance was de goedkeuring en de medewerking van de Duitsers noodzakelijk; mevrouw Prins-Waller ontbeerde deze goedkeuring. Daarom wilde het Hoofdbestuur zelf een beter geoutilleerde ambulance uitzenden. Meeùs had hen tijdens de onderhandelingen met Von Tiedemann verteld dat mevrouw Prins de volgende dag weer naar Frankrijk wilde vertrekken; dit moest voorkomen worden omdat mevrouw Prins dan wellicht in grote problemen zou komen. En verder: “Waar genoemde organisatie (de Missie Meeùs, SP) die zaak financiert, was het dezerzijds niet mogelijk te bewerken, dat aan de Voorzitter Uwer Afdeling eene plaats werd ingeruimd bij de uitvoering van het werk”. Er bestond overigens grote waardering voor hetgeen mevrouw Prins tot dan had verricht. Generaal Prins dankte daarop Van Lynden voor diens uitleg en suggereerde dat alle commotie aan Meeùs verweten moest worden: er had volgens hem helemaal geen plan bestaan om in de zeer nabije toekomst naar Frankrijk te gaan: “Dergelijke beweringen moeten als kwaadwillige verzinsels worden gequalificeerd. Ik begrijp echter wel dat ook u als eerlijk man er de dupe van zijt geweest”. Meeùs zelf lijkt ondertussen zijn zin te hebben gekregen: een ambulance welke niet zelfstandig maar onder zijn verantwoordelijkheid opereerde, waardoor het doel der Missie, de repatriëring, geen gevaar liep. En dat was, zo vreesde hij, onder de leiding van mevrouw Prins niet mogelijk geweest met alle risico’s van dien. Was de eliminatie van mevrouw Prins, want zo werd het gevoeld, de schuld van bazig optreden van Meeùs? In ieder geval had Van Overeem zich al beklagd over de moeizame samenwerking met mevrouw Prins, en hij niet alleen. Begin juni hadden om precies dezelfde reden drie bestuursleden van de Afdeling Breda bedankt als lid van het afdelingsbestuur; zij repten over het “meermalen ontactvol en eigenmachtig optreden der Voorzitter”.³³

Ondanks alle commotie reden de bussen nu af en aan tussen Zuid-Frankrijk en Breda. Ook de niet-lokale pers volgde de resultaten van de Missie. Zo kopte de Haagse krant *Het Vaderland* op 27 augustus op de voorpagina: “160 Gevluchte Nederlanders uit Frankrijk terug. In een dag van Parijs naar Breda. De Baroniestad in vreugdevolle stemming”. Er volgden hierna nog een viertal autobustransporten met

honderden evacués uit Toulouse, Montauban, Lessac, Perpignan en Marseille. Ook de Rode Kruisambulances verrichtten goed werk. Zij brachten in een drietal reizen 146 personen terug naar België en Nederland. Over de vierde reis die op 30 oktober aanvang, ontstond grote onenigheid. Volgens Meeüs waren er op 26 oktober na de derde reis van het Rode Kruis geen zieken en gewonden meer; ook voor de gewone evacués waren de bustransporten gestaakt. Bovendien waren de spoorverbindingen zover hersteld dat de enkeling met behulp van de *Association* wel per trein kon terugkeren. Het werk zat er op. Burgemeester Van Slobbe stuurde het Hoofdbestuur in Den Haag een uitgebreide dankbrief voor de bewezen diensten “nu het uitzenden van autocolonne van het Nederlandsche Roode Kruis (-) kan worden beëindigd”. Meeüs diende daarom bij Von Tiedemann zijn ontslag in en stelde voor om de Missie te ontbinden. Het doel was immers bereikt. Hierbij speelde bovendien mee dat de Duitsers ontdekt hadden dat het Rode Kruis op de laatste reis tegen alle instructies in toch joden had meegenomen - die hadden schriftelijk verklaard ariër te zijn - en er bovendien ook gezonde evacués mee hadden gereisd. Meeüs wilde daarvoor de verantwoordelijkheid niet dragen. Het Hoofdbestuur van het Rode Kruis was het echter niet eens met de conclusie van Meeüs en Van Slobbe dat er geen Nederlanders meer te repatriëren waren uit Zuid-Frankrijk. Er zouden zich daar nog vele Nederlanders ophouden die terug wilden keren naar Nederland en België; ook in Zwitserland was nog een aantal t.b.c.-patiënten welke op vervoer naar Nederland wachtten. Von Tiedemann weigerde het ontslag van Meeüs en de opheffing van de Missie. Dat werd hem in een brief van Von Tiedemann van 29 oktober niet toegestaan. In zijn brief van 29 oktober 1940 aan Meeüs schreef hij dat hij de indruk had dat de controle op de activiteiten van de verschillende deelnemers aan de repatriëring steeds lastiger werd (hij doelde hier op het Rode Kruis), maar hij weigerde de Missie op dat moment op te heffen. Meeüs bleef verantwoordelijk voor de beslissing of er nog transporten naar Frankrijk moesten afreizen, ook voor die van het Rode Kruis. Er moesten voor een transport wel voldoende evacués verzameld zijn of er moest tenminste bekend zijn waar deze verbleven. En vervolgens mocht hij de organisatie afbouwen:

Sie übernehmen damit selbstverständlich dem Herrn Reichskommissar gegenüber in vollem Umfang die Verantwortung für ein ordnungsmässigen Abschluss des Unternehmens...

Terwijl deze brief bij Meeüs in Breda in de bus gleed, vertrok er zonder diens medeweten en toestemming een vierde ambulancetocht van het Rode Kruis. Het Rode Kruisbestuur had buiten Meeüs en burgemeester Van Slobbe om overleg gepleegd met generaal Wagner van de Duitse geneeskundige dienst en van hem toestemming voor deze reis gekregen. Het verkeerde in de mening dat de Missie Meeüs opgeheven zou worden. Het bestuur verzocht daarom aan het ministerie van Binnenlandse Zaken een bedrag van f 12.000,- aan subsidie voor nog drie uit te voeren ambulancereizen, omdat het meende dat van de Missie Meeüs geen geld meer te verwachten was. Burgemeester Van Slobbe, die eerder al het Rode Kruis bestuur had gekapitteld over de niet-toegestane repatriëring van joden uit Zuid-Frankrijk, verzocht nu secretaris-generaal Frederiks van Binnenlandse Zaken om het Rode Kruis

4. Burgemeester Van Slobbe en J. Meeùs verwelkomen vrijwilligers na hun terugkomst uit Frankrijk, waar zij Bredase evacués hebben opgehaald.

tot de orde te roepen. In een bespreking op het departement in Den Haag tussen Thoden van Velzen van het Hoofdbestuur van het Rode Kruis, Meeùs en het Hoofd van de afdeling Binnenlands Bestuur werd uiteindelijk overeengekomen dat men zou wachten met opheffen van de Missie of het sturen van een nieuwe ambulance naar Frankrijk tot de ontvangst van een rapport van de consul-generaal in Frankrijk waarin becijferd zou zijn hoeveel vluchtelingen er nog gerepatriëerd moesten worden. De nog te repatriëren joden mochten van de Duitsers niet terugkeren; pogingen om hen te repatriëren moesten daarom achterwege blijven volgens Meeùs. Zoals Von Tiedemann had geëist in zijn brief, bleef Meeùs de volledige eindverantwoordelijkheid houden voor de beslissing alsnog ambulances naar Frankrijk te sturen. De rekening van het Rode Kruis zou bij Meeùs (en dus de gemeente Breda) ingediend worden.³⁴

Financiële perikelen

Terwijl in september en oktober de repatriëring uit Zuid-Frankrijk in volle omvang voortging, werd Meeùs door Haver Droeze in Parijs betrokken bij een geheel ander probleem. In Frankrijk verbleven veel gepensioneerde Nederlanders. Hun inkomen, pensioen, werd iedere maand vanuit Nederland naar Franse banken overgemaakt. De oorlog had aan die remises in mei 1940 een eind gemaakt met als gevolg

dat na een paar maanden nogal wat Nederlanders gebrek aan geld begonnen te krijgen en een beroep deden op de Nederlandse consulaten om financiële ondersteuning. Ook degenen die niet naar Nederland konden terugkeren deden een beroep op de consulaire vertegenwoordigers, zoals ds. A.E.A. Allard van de *Eglise Wallonne* te Breda. Haver Droeze zelf reisde eind augustus naar Nederland om te overleggen met het Nederlandse Clearinginstituut, de organisatie die de bedragen van in- en uitvoer tussen Nederland en andere landen verrekende. Zijn kanselier J.H. Laatsman wist even later een groot bedrag aan guldens bij het Burgerlijk Pensioenfonds in Den Haag mee te krijgen, dat in te wisselen in *Reichskreditkassenscheine* en deze illegaal mee terug te nemen naar Parijs zodat daar de ergste nood gelenigd kon worden. Meeüs werd de intermediair tussen Haver Droeze in Parijs en het Nederlandse Clearinginstituut. Op verzoek van de Rotterdamsche Bankvereniging stuurde ook het Nederlandse Rode Kruis voor dit doel vanaf oktober 1940 met een zekere regemaat 'koeriers' met geld naar Frankrijk. Totdat er in maart 1941 met goedkeuring van de Duitse autoriteiten door het Clearinginstituut een overeenkomst met Frankrijk was gesloten heeft het Rode Kruis ongeveer 1 miljoen Franse francs op deze manier naar Frankrijk overgebracht.³⁵

Een laatste poging

Het Hoofdbestuur van het Rode Kruis deed begin 1941 nog éénmaal een poging om een ambulance naar Zuid-Frankrijk uit te zenden. Deze poging leed schipbreuk omdat volgens Von Tiedemann het hier niet ging om Nederlandse vluchtelingen, maar om Nederlanders die reeds vóór 10 mei 1940 woonachtig waren in Frankrijk. Voor deze personen was de Missie Meeüs niet bedoeld. Zij dienden via de normale regelingen bij de Duitse consulaten toestemming tot terugkeer naar Nederland te verkrijgen. Ook het sturen van een arts en enkele verpleegsters naar de opvanghuizen voor Nederlandse vluchtelingen bij Toulouse vond Von Tiedemann niet nodig, daar moest de *Association* in Frankrijk maar voor zorgen.

Wel werd een actie goedgekeurd om een groot aantal voedselpakketten te verzenden naar Parijs ten behoeve van de daar aanwezige behoeftige Nederlanders. Hierbij werd ook het Rijksbureau voor de voedselvoorziening betrokken. Meeüs wist later nog toestemming te krijgen van *Generalkommissar* H. Fischbock om een tweede zending voedselpakketten naar Frankrijk te sturen. De Bredase industrieel mr. J.H.H. Henkes, directeur van een bedrijf dat groenten droogde voor de Europese soepfabrikanten (de NV Preservenbedrijf), schonk op verzoek van Meeüs zo'n 5000 pakketten gedroogde groenten voor deze actie. Henkes beschikte vanwege zijn bedrijven over een speciale reispass om naar Duitsland en Frankrijk te reizen en verrichtte voor Meeüs ook diverse koeriersdiensten naar baron Brantsen in Parijs. Ook wist Meeüs voor een groot aantal achtergebleven Nederlandse joden in Zuid-Frankrijk uit hun verlaten huizen in België en Nederland nog kleren te halen en onder het mom van 'kleding voor arme Nederlanders' deze kleding met Duitse toestemming naar Frankrijk verzonden te krijgen. In het voorjaar van 1941 werden er op verzoek van een Nederlandse arts in Cannes ten behoeve van zijn patiënten honderden ampullen met insuline via de *Association* opgestuurd. Maar daarmee waren de activiteiten van de Missie Meeüs en het Rode Kruis wel teneinde.³⁶

Verantwoording

Meeùs stuurde met toestemming van burgemeester Van Slobbe op 10 februari 1941 zijn eindverslag aan Seyss-Inquart en Von Tiedemann. Omstandig bedankte Meeùs de Rijkscommissaris voor alle hulp en assistentie. Inderdaad had de repatriëring niet kunnen slagen zonder de Duitse toestemmingen om naar Frankrijk te reizen, zonder de Duitse benzine en zonder de hulp van de *Volkswohlfahrt* die de vluchtelingen in Frankrijk opving. Na de oorlog zou Meeùs verklaren dat hij er geen enkel bezwaar in had gezien om “met stroop te smeren, mits wij maar de verbinding met Frankrijk open hielden”. Dankzij deze verbinding konden er ondermeer in 1941 de nodige voedselpakketten, kleren voor de achtergebleven joodse Nederlanders en benodigde medicijnen naar Frankrijk verstuurd worden. En dankzij die verbindingen met Frankrijk kon Meeùs op verzoek van secretaris-generaal Frederiks in de zomer van 1942 met succes bemiddelen bij de vrijlating van de in Parijs gearresteerde medewerkers van de *Association*. Ook maakten Engelandvaarders gebruik van Meeùs om bijvoorbeeld met behulp van Duitse papieren naar Frankrijk te komen, zoals tweede luitenant W.A. Kampinga en zijn collega Sunderland. Via het Parijse netwerk van Meeùs kwamen zij in contact met iemand die hen over de demarcatielijn kon brengen.

In zijn eindverslag berekende Meeùs dat de Missie ruim 2000 Nederlanders met autobussen naar België en Nederland had teruggevoerd. Vele anderen hadden met eigen vervoer, met treinen of met de ambulances van het Rode Kruis terug kunnen keren. Meeùs schatte deze categorie op zo'n 4000 personen, zodat in totaal ongeveer 6000 Nederlanders door de Missie geholpen waren.³⁷

Het resultaat

Hoewel het lijkt alsof er gedurende de vijf à zes maanden dat de Missie actief was er met grote regelmaat een sfeer van ruzie, achterdocht en concurrentie heerste, dient bedacht te worden dat de omstandigheden met name in Frankrijk zeer moeilijk waren. De chaotische toestanden op de wegen, veroorzaakt door de kort daarvoor gestaakte gevechten en door de miljoenen vluchtelingen, dwongen onophoudelijk tot improviseren. Zonder de Duitse medewerking op allerlei terreinen was de hele Missie tot mislukken gedoemd. Dat werd Meeùs in Parijs vrij hardhandig duidelijk gemaakt door de begeleidende SS-er Damm tijdens zijn grote woordenwisseling met betrekking tot de repatriëring der Nederlandse joden. Voor Meeùs gold er maar één doel: de repatriëring van de Nederlanders tot een succesvol einde brengen. Daar is hij in geslaagd, ook dankzij zijn dominante karakter. Dat niet iedereen de wijze waarop hij dat doel nastreefde apprecieerde, doet aan dat succes niet af.

- * Ik ben de heren T. Meeüs, C.R.M. van Dijk, H.D. Wessels en V. Laurentius zeer erkentelijk voor hun onmisbare bijdragen aan mijn onderzoek naar de Missie Meeüs.
1. Nationaal Archief (NA), Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR), inventarisnummer 30859 (Tribunaal Breda 25) (dossier J.M.F. Meeüs).
 2. A. Graaumans e.a. (red), *NAC 90, 1912-200* (Breda, 2002), 45, 82, 201, 202.
 3. Privé-archief J.M.F. Meeüs, map Burgerwacht.
 4. Stadsarchief Breda (SAB), archief Secretarie 1926-1945, inv.nr. 345 (Spreiding), Van Slobbe aan Wijkleiders en reserve Wijkleiders 14-3-1940; ibidem, inv.nr. 345-II, Van Slobbe aan Hoofd Economische Dienst der Bredase Vrijwillige Burgerwacht en anderen 3-3-1940. J. Koolhaas Revers, *Evacuaties in Nederland 1939-1940* ('s-Gravenhage, 1950), 462.
 5. Graauwmans, *NAC 90* (zie aantekening 2), 82.
 6. Ik baseer mij hier voornamelijk op: Hein van den Assem, 'De evacuatie van Breda', in: *Jaarboek De Oranjeboom* 47 (1994), 1-28; Koolhaas Revers, *Evacuaties* (zie noot 4); *Verslag 1940 van den toestand der Gemeente Breda* (Breda, z.j.); Studiegroep Breda '40-'45, *Breda en omstreken in de Tweede Wereldoorlog, De Evacuatie*, delen 1, 2 en 3, Breda 1976; Piet Buurmans, *De Vlucht 12 mei 1940* (Breda, 1991), Piet Buurmans, *De Vlucht II. Nog méér herinneringen* (Breda, 1991); Karel van Waerle, *In den maalstroom van den oorlog. De lijdensweg van de burgers van Breda* (Amsterdam, z.j.); NA, CABR 30859 (dossier J.M.F. Meeüs, zie aantekening 1), verklaringen van J.M.F. Meeüs en verklaring 8-6-1940 van Hauptmann Schweiger, *Ortskommandant van Breda*.
 7. Voor het Lenigingscomité zie: *Dagblad van Noord-Brabant en Zeeland*, vrijdag 24 mei 1940; SAB, archief Lenigingscomité (II-24), inv.nr. 1; SAB, Collectie kopieën (IV-19), inv.nr. 53 ('Kort Verslag van de werkzaamheden').
 8. NA, archief Commissie Burgerbevolking, inv.nr. 33 ('Rapport van Res. Kapitein F.J. Schellen betreffende reëvacuatie der burgerbevolking van Breda enz.' d.d. 26-6-1940) (zie voor dit verslag ook: SAB, archief Secretarie 1926-1945, inv.nr. 346-I); SAB, archief Secretarie 1926-1945, inv.nr. 345-V, hierin ondermeer de instructie van Van Slobbe aan Schellen 1-6-1940; SAB, archief Lenigingscomité (II-24), inv.nr. 1, hierin correspondentie van Schellen met voorzitter H.J.L. Struijcken.
 9. Over Th.J.W. Bots zie: SAB, archief Secretarie 345-V (aanbeveling van Bots door Van Slobbe 31-5-1940); SAB, archief Lenigingscomité (II-24), inv.nr. 1 (verslagen Bots). Over Guse: Rapport F.J. Schellen, zie aantekening 8.
 10. NA, archief Nederlandse Rode Kruis (NRK), doos 97, map 189, verslag Afdeling Breda Rode Kruis aan het Hoofdbestuur dd 24-6-1940; *Het Nederlandsche Roode Kruis*, Officieel orgaan van de Vereeniging Het Nederlandsche Roode Kruis, 1 september 1940, 179; *Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode Augustus 1939-December 1940*, 168.
 11. Typerend voor de angst en grote ongerustheid zijn de vele dagboekantekeningen in deze periode van de politicus en oud-minister P.J.M. Aalberse wiens dochter, schoonzoon en kleinkinderen ook tot de Bredase geëvacueerden behoorden. Zie: J.P. de Valk en A.C.M. Kappelhof (uitg), *Dagboeken van P.J.M. Aalberse 1902-1947* (Den Haag, 2006); vanaf 18 mei 1940 tot aan hun terugkomst op 1 en 5 augustus wordt door Aalberse in iedere dagboekantekening aan hun afwezigheid en de daardoor veroorzaakte onzekerheid gerefereerd. Met dank aan A.C.M. Kappelhof voor de verwijzing naar deze dagboekantekeningen.
 12. SAB, archief Secretarie 1926-1945, inv.nr. 345-V, brieven van 7-6-1940 en 12-6-1940 van Van Slobbe aan secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken; NA, CABR 30859 (dossier J.M.F. Meeüs) verklaring Meeüs.
 13. NA, CABR 30859 (dossier J.M.F. Meeüs), verklaringen Meeüs, pleitrede Meeüs voor het Tribunaal. NA, CABR 111082 (PF Den Bosch 8416, dossier J.F. Bültena). NA, archief Gezantschap 1866-1940, inv.nr. 2112, brief 4-10-1940 van Meeüs aan Gezant jhr J. Loudon.
 14. Zie over Otto-Leo Johannes Ludwig Freiherr von Tiedemann (1906-1989): Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), archief 014 Reichskommissariat, inv.nr. 474 (persoonsdossier Von Tiedemann); *Handbuch des Adels, Adel. Häuser B*, Band XX, Limburg/Lahn 1993, p. 524.
Zie over Kurt Egmont Damm (1908-?): NA, archief Commissies Opsporing Oorlogsmisdrijven (COOM), inv.nr. 998, dossier 1110; Bundesarchiv Berlin, NSDAP-Mitgliederezentralkartei; ibidem, R58 Reichssicherheitshauptamt 855, 106 (Kurt Egmont Damm); ibidem, SS-Führer-Personalunterlagen (Kurt Damm). Met dank aan mijn Berlijnse collega's Frau Dr. Sylvia Rogge-Gau en K.H. Eggert.
 15. Koolhaas Evers, *Evacuaties* (zie aantekening 4), 481; E. Fraenkel-Verkade, *Correspondentie van mr M.M. Rost*

- van Tonningen. Deel 1: 1921-mei 1942 (s-Gravenhage, 1967), 76, 366, 438, 567; NA, CABR, inv.nr. 32047 (Tribunaal Breda 2608, dossier J.D. de Ruijter), verklaring J.D. de Ruijter.
16. Door de Missie Meeüs is een zakelijk dagboek bijgehouden dat loopt van 25 juni 1940 tot 17 augustus 1940. Dit dagboek bevindt zich in het privé-archief van J.M.F. Meeüs. Van dit dagboek maak ik gebruik als bron met de vermelding 'Dagboek' en de datum. Hier: Dagboek 25-6-1940 en 26-6-1940.
 17. Zie over het Nederlandse gezantschap en C. Haver Droeze: Sierk Plantinga, 'Principieel pragmatisch: de Nederlandse Vertegenwoordiging in Parijs 1940-1944', in: Bob de Graaff en Duco Hellema (red), *Instrumenten van Buitenlandse Politiek. Achtergronden en praktijk van de Nederlandse diplomatie* (Amsterdam, 2007), 177-189. Een uitvoerige en geannoteerde versie van dit artikel is aanwezig in de bibliotheek van het Nationaal Archief te Den Haag.
 18. Dagboek 27-6-1940.
 19. Dagboek 28-6-1940/2-7-1940. NA, archief Nederlandse Vertegenwoordiging Montauban 1930-1944, inv.nr. 24, Mähler aan consul-generaal Sevenster te Montauban 6-7-1940.
 20. Dagboek 2-7-1940/4-7-1940. NA, archief ministerie van Buitenlandse Zaken Londen 1940-1945 (BuZaL), inv.nr. 3556, 'Rapport over de terugkeer der Vluchtelingen in het Consulaatsgebied van Nantes' door de Kanselier a.i. 24-7-1940 (Rapport Nantes).
 21. Dagboek 3/4-7-1940, 9/10-7-1940, 13-7-1940, 26/27-7-1940. *Dagblad voor Noordbrabant en Zeeland*, 1 en 2 juli 1940, 4 juli 1940 (foto met o.m. de tekst: "...A. van Nijnatten, de organisator van dezen tocht"). Privé-archief J.M.F. Meeüs, map Repatriëring Frankrijk, brief Von Tiedemann aan Meeüs 11-7-1940. Ibidem, 'Rapport van de gebeurtenissen van 11 Mei 1940 tot 15 Augustus 1940 in verband met de Nederlandsche Legatie en het Consulaat-Generaal te Parijs', door mr A. Goekoop, Kerstmis 1940, 10: "Bij die gelegenheid (te Confolens-Lessac, SP), hield de Heer van Nijnanten uit Breda, die destijds de leiding van de bussencolonne had, zijn bekende anti-Duitse rede". NA, CABR dossier Meeüs, verklaring A.L.C. van Nijnanten over de houding van Meeüs tegenover Damm, Von Tiedemann en de overige Duitsers tijdens zijn lidmaatschap van de Missie, 25-11-1944.
 22. Dagboek 8-7-1940, 10/11-7-1940. *Het Vaderland*, ochtendblad 12-7-1940: 'Honderd vluchtelingen te Breda teruggekeerd'. Privé-archief J.M.F. Meeüs, map Repatriëring Frankrijk, 'Statistiek der vluchtelingen transporten terug van Frankrijk naar België en Nederland Juli-October 1940' (Statistiek). SAB, archief Secretarie 1926-1945, 552-II, 'Bericht der Niederländische Mission zur Heimführung der Niederländischen Flüchtlinge aus Frankreich. 25. Juni bis 13. Dezember 1940', 4 (Bericht Heimführung).
 23. Dagboek 8-7-1942. Nederlandse Rode Kruis Den Haag, archief Bureau Oorlogszorg, 'Het Nederlandsche Roode Kruis Afdeeling Breda. Mededeelingen' (verslag mevrouw M. Prins-Waller 12-9-1940) Met dank aan V. Laurentius van het NRK-Bureau Oorlogszorg.
 24. Dagboek 10/13-7-1940. NA archief BuZaL 3556, Rapport Nantes; Dagboek 13-7-1940: 'Een aangrijpend tafereel was het, dat de Joden uit de bussen werden gehaald en moesten achterblijven, niet wetend welk lot zij zouden moeten deelen'. NA, CABR 30859 (dossier Meeüs), verklaring getuige A.J.P. Maris.
 25. Claire Andrieu (dir), *La persécution des Juifs de France 1940-1944 et le rétablissement de la légalité républicaine. Recueil des textes officiels 1940-1999* (Paris, 2000), 92: *Verordnung über Massnahmen gegen Juden vom 27. September 1940*, artikel twee; Michaël R. Marrus en Robert O. Paxton, *Vichy et les Juifs* (Paris, 1993), 23; Barbara Lambauer, *Otto Abetz et les Français, ou l'envers de la Collaboration* (Paris, 2001), 199-200.
 26. Dagboek 18-7-1940, 21-7-1940. NA, archief Gezantschap 1866-1940, inv.nr. 2112, Loudon aan J.A. Merens 6-8-1940; NA, archief Nederlandse Vertegenwoordiging Montauban 1930-1944, inv.nr. 22, dossier H. Cohen, 27/28-8-1940; ibidem, inv.nr. 20, consul Montauban aan H. Arnold te Douville 6-9-1940. CABR 30859, dossier J.M.F. Meeüs, pleitnota Meeüs, 20.
 27. Dagboek 19-7-1940. CABR 30859 (dossier J.F.M. Meeüs), getuigenverklaringen van A.J.P. Maris en C. Haver Droeze. Zie voor Jacob Carel Julius baron Brantsen (Angerlo 1877-Buchenwald 1944) naast de verklaringen van Meeüs, Maris en Haver Droeze onder andere: C.M. Schulten, 'Zeg mij aan wien ik toebehoor'. *Het verzetskruis 1940-1945* (Den Haag, 1993), 61; Bob de Graaff, *Schakels naar de vrijheid. Pilotenhulp in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag, 1995), 139. Rudolf Abraham Hueting (Zutphen 1892-Overveen 1942) werd in 1941 gearresteerd vanwege diens medewerking aan de Ordedienst OD en in 1942 in de duinen van Overveen-Bloemendaal gefusilleerd (*In Memoriam. 314 verzetslieden van de OD* (z.pl., 1950), 32).
 28. De catechisten waren leden van Vereniging van Catechisten, gesticht in het bisdom Breda in 1928 door priester F. Frencken, met als doelstelling, door arbeid en gebed, vanuit een evangelische levenshouding dienstbaar te zijn aan mensen in nood, speciaal op sociaal en pastoraal gebied.

29. Zie over de bemoeienissen van 'regeringscommissaris' jhr. Mr. H.F.L.K. van Vredenburg: Chr. Van Koppen (red), *Den Haag antwoordt niet: Herinneringen van jhr. Mr. H.F.L.K. van Vredenburg* (Leiden, 1985), met name de pagina's 111-133. *Bericht der Niederländischen Mission*; Dagboek 14-7-1940/23-7-1940; NA, archief BuZaL 3556, brief Sevenster aan Van Vredenburg 12-7-1940, Van Vredenburg aan BuZaL 21-7-1940; M. Lagrange, 'Le Rapatriement des réfugiés après l'exode (juillet-septembre 1940)', in: *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 27e jrg. Nr. 107 (juillet 1977), pp. 39-52. Over "de meisjes van Bouvigne": Piet Buurmans, *De Vlucht. 12 mei 1940* (Breda, 1991), 131-155, hier 150.
30. NRK Den Haag, 'Verslag mevrouw M. Prins-Waller 12-9-1940', pp. II-IV. SAB, archief NRK-Breda, inv. nr. 41, correspondentie tussen secretaris C.A. Prins en de Consul van Duitsland te Rotterdam/Zentrale Ein- und Ausreisestelle Den Haag 15/16-7-1940 om Ausweise voor 'Kand. Artz van Bork, Willem' en voor 'Krankenpflegerin Johanna Mom'; SAB, archief Secretarie 1926-1945, 552-III, Meeüs te Parijs aan Damm te Parijs 30-7-1940. Over Lodewijk Karel Wegener, *Batavia 12-10-1901: NA, CABR 30859 (dossier J.M.F. Meeüs), Pleitnotitie Meeüs voor Tribunaal, p. 19; CABR 37005 (dossier L.K. Wegener Tribunaal Den Haag); CABR 94866 (dossier L.K. Wegener PRA Leiden); NA, BuZaL 795, Rapport S.G.M. van Voorst tot Voorst, Londen 27-9-1940; NA, Gezantschap 1866-1940, 2125; Bundesarchiv Berlin, Telegram Damm te Parijs aan Befehlshaber Sipo und SD in Den Haag 15-8-1940. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 9, Londen* (Den Haag, 1979), 189-190. Privé-archief Meeüs, map Repatriëring Frankrijk, brief J.G. van Waveren aan Meeüs 1-8-1940. SAB, Breda, archief Secretarie 1926-1945, 346-I, Memorandum bespreking Hotel du Louvre 5-8-1940, 4. Dagboek 30-7-1940, 2/5-8-1940.
31. *Dagblad Noordbrabant en Zeeland*, 26-7-1940. Dagboek 5/12-8-1940. SAB, archief Secretarie 1926-1945, 346-I, Memorandum bespreking Hotel du Louvre 5-8-1940; ibidem, brief Meeüs te Parijs aan Damm te Parijs 6-8-1940 met bijgevoegd onderzoeksverslag. Privé-archief J.M.F. Meeüs, map Repatriëring Frankrijk, Statistiek. M. Lagrange, 'Le rapatriement des réfugiés après l'exode (juillet-septembre 1940)', in: *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 27e jrg. nr 107. (juillet 1977), 131-155, 151. Ad Jansen, *Een halve eeuw Ginneken, Schetsen uit de periode 1890-1942*, deel II, (Breda, 1991), 190-191.
32. Dagboek 8-8-1940, 12/14-8-1940. NRK Den Haag, 'Verslag mevrouw M. Prins-Waller 12-9-1940'; Privé-archief J.M.F. Meeüs, map Repatriëring Frankrijk, Memorandum bespreking 13-8-1940 in Hotel Du Louvre te Parijs.
33. Dagboek 16/17-8-1940. NA, archief NRK, doos 98, map 192-I: in deze bundel bevindt zich de gehele correspondentie tussen Hoofdbestuur, Van Slobbe, Meeüs, C.A. Prins en het bestuur van de Afdeling Breda; gedeeltelijk ook in SAB, archief NRK-Breda, 41. NA, archief NRK, doos 6, map 40, notulen Dagelijks Bestuur NRK 9-8-1940, 16-8-1940, 23-8-1940, 6-8-1940. SAB, archief Secretarie 1926-1945, 345-V, Van Slobbe aan Seyss-Inquart 16-8-1940. Jan Brouwers, *125 jaar Rode Kruis in Breda en omgeving 1870-1995* (Breda, 1995), 47-49.
34. Privé-archief J.M.F. Meeüs, Statistiek; ibidem 'Aktennotiz nr 79' Von Tiedemann aan Volkmar 29-10-1940; ibidem antwoord Meeüs 1-11-1940 op brief Von Tiedemann aan Meeüs 29-10-1940. SAB, archief Secretarie 1926-1945, 552-II, Bericht der Niederländischen Mission zur Heimführung der Niederländischen Flüchtlinge aus Frankreich; ibidem, 345-V, *Association* aan Meeüs 23-9-1940, Van Slobbe aan Hoofdbestuur 24-10-1940, Von Tiedemann aan Meeüs 29-10-1940. NA, archief NRK, doos 6, map 40, notulen Dagelijks Bestuur 25-10-1940, 15-11-1940; ibidem, doos 98, map 192-I, Van Slobbe aan NRK 23-10-1940 over de repatriëring van de joden en het antwoord van het NRK 24-10-1940; ibidem, doos 98, map 192-II, NRK aan BiZa 30-10-1940 om subsidie, Van Slobbe aan Frederiks, Frederiks aan Van Slobbe 16-11-1940, Verslag Hoofd afdeling Binnenlands Bestuur aan Frederiks 15-11-1940. 'Het Nederlandsche Roode Kruis. Officieel orgaan van de Vereeniging het Nederlandsche Roode Kruis', 1-9-1940 p. 184, 1-10-10=940 p. 195-196, 1-11-1940 p. 231. 'Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode Augustus 1939-December 1940', pp. 168-187. 'Het Vaderland', 27-8-1940, 8-10-1940.
35. SAB, archief Secretarie 1926-1945, 345-V, Meeüs aan Van Slobbe 9-10-1940 met Memorandum over bespreking te Parijs op 30-9-1940 tussen Meeüs, Haver Droeze en Verspyck van de *Association*. NA, archief Consulaat-generaal Vichy 1940-1945, inv.nr. 27 (correspondentie ds. A.E.A. Allard). NA, archief NRK, doos 6 map 41, notulen dagelijks Bestuur 7-2-1941; ibidem, doos 116 map 260, correspondentie NRK met diverse instellingen en personen om Franse francs over te brengen, november 1940-februari 1941; ibidem, overzicht remises naar Frankrijk 31-10-1940/1-4-1941 via het NRK. 'Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode Augustus 1939-December 1940', 188-189. NA, archief Reichskommissariat in den bezetzten Niederländischen Gebieten, Feindvermögensverwaltung, inv.nrs. 84, 732, 847.

- ^{36.} NA, archief NRK, doos 98 map 192-II, NRK aan Von Tiedemann 14-2-1941, Meeùs aan Von Tiedemann 22-2-1941, Von Tiedemann aan NRK 4-3-1941, NRK aan Meeùs 10-3-1941. Ibidem, doos 116 map 260, betreffende besprekingen NRK en *Association* januari-februari 1941, betreffende levering voedselpakketten en toestemming Fischbock. NA, archief NRK, doos 6 map 41, notulen dagelijks Bestuur 7/14/28-2-1941, 7/21-3-1941, 18-4-1941. NA, CABR 30859 (dossier J.M.F. Meeùs), verklaring Meeùs betreffende de activiteiten van mr J.H.H. Henkes 13-9-1945; met dank aan H.A. Muntjewerff voor zijn gegevens over Henkes. Ibidem, pleitrede Meeùs voor Tribunaal.
- ^{37.} Privé-archief J.M.F. Meeùs, Meeùs aan Rijkscommissaris 10-2-1941. Ibidem, Statistiek. SAB, archief Secretarie 1926-1945, 345-V, Frederiks aan Meeùs mbt arrestaties in Parijs 13-7-1942; zie hierover ook: Sierk Plantinga, 'Principieel pragmatisch. De Nederlandse vertegenwoordiging in Parijs, 1940-1945', in: Bob de Graaff en Duco Hellema (red), *Instrumenten van buitenlandse politiek*, (Amsterdam, 2007), p. 181. SAB, archief Secretarie 1926-1945, 552-II, 'Bericht der Niederländischen Mission zur Heimführung der Niederländischen Flüchtlinge aus Frankreich. 25 Juni bis 13 Dezember 1940. Volgens het 'Verslag 1940 van den toestand der gemeente Breda', Breda, z.j., p. 42, bedroegen de uiteindelijke kosten van de Missie Meeùs f 83.694,90, welk bedrag weer bij het Rijk werd gedeclareerd. NA, archief Ministerie van Oorlog Londen, inv.nr. 2520, verhoren van W.A. Kampinga en van F. Kouwenhoven.